

<http://10.22133/mtlj.2025.395528.1203>

Applicability of Production Sharing Contracts in Iran: an Analysis of legal Considerations

Mohammad Behnam^{1*} Mohammad Hossein Zarei²

¹ Ph.D. In Oil and Gas Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

² Associate Prof. Department of Public Law, Faculty of Law, University of Shahid Beheshti, Tehran, Iran.

Article Info	Abstract
Original Article	Choosing the type of contract is one of the most important decisions of the host countries for commercial relations with international oil companies. In this regard, in order to attract foreign investment, a contract should be chosen that includes the interests of the parties and with the laws of the host country. Also there is no conflict. In the Kurdistan region of Iraq, despite the same ownership regime as Iran, unlike our country, an attractive contract model, production Sharing, has been used, and it has attracted foreign investment in that region. In this research, the laws and regulations related to the ownership of oil and gas resources in two countries and whether they are in conflict with production sharing contracts or not have been investigated. According to the examination of production Sharing contracts do not conflict with the ownership regime governing oil and gas resources in Iran and Iraq, and regarding the non-transfer of ownership of oil and gas resources in the aforementioned contracts, attention should be paid to three elements related to the exploitation of oil and gas resources, including: mineral rights, extraction rights, and economic rights. In addition, none of the aforementioned rights in the production Sharing Agreement are transferred to the contractor.
Received: 08-05-2023	
Accepted: 03-02-2025	
Key Words: Production Sharing Iraq Iran Applicability	
*Corresponding author e-mail: m_behnam@sbu.ac.ir	
How to Cite: Behnam, M., & Zarei, M. (2025). Applicability of Production Sharing Contracts in Iran: An Analysis of legal Considerations. <i>Modern Technologies Law</i> , 6(12), 293-308.	
Published by University of Science and Culture https://www.usc.ac.ir Online ISSN: 2783-3836	

1. Introduction

Carrying out oil and gas activities, such as upstream activities including: exploration, development and production and Midstream activities including: storage, trading and transportation of oil and gas and downstream activities including: oil refining, marketing and petrochemical production in the oil and gas industry, takes years and requires huge costs and a high level of experience and technology that most governments or national companies do not have. Considering that carrying out the above-mentioned operations and accepting all its risks alone is not possible for many governments with oil and gas resources, and considering that most of the mines are located in developing countries and these countries are in dire need of oil revenue for economic growth and development. In this regard, it is necessary for the government or a national company to establish a business relationship with one or more foreign companies. One of the important issues for establishing the aforementioned relationship is the contract. The main upstream contracts of the oil and gas industry are divided into three categories: concession contracts, sharing contracts, and service contracts. Each of these contracts has a history in Oil Reserves countries, including Iraq and Iran, which are developing countries in need of attracting foreign investment. A: Concession contracts, the use of this contractual method has a history in most Oil Reserves countries in the world. The history of concession contracts in Iraq dates back to a time when the country was part of the Ottoman Empire, and in 1914, the first oil concession was granted by Azam Osmani to the Turkish Oil Company, but World War I prevented its implementation.

In Iran, the first concession contract was concluded in 1858 with the English company "Hotz" for the exploration and exploitation of oil resources. The contract did not achieve the desired result despite drilling several wells on Qeshm Island. (Mirtorabi, 2006, p. 42) B: sharing contracts, the aforementioned contractual system was formed for the first time in Iran and Egypt's oil industry. (Mughraby, 1966, p. 62) The 1957 Petroleum Law introduced and prescribed sharing contracts in Iran for the first time, bypassing the concession contract model, and the first contract concluded based on the aforementioned contractual model in our country was the contract with the Italian company Agip Mineraria in 1957. (Collection of Oil, Gas and Petrochemical Laws and Regulations, 2002, pp 299-327) The use of this contractual model in the Iraq's oil industry was authorized by Law No. 97 of 1967. According to Article 3, Paragraph 2 of the aforementioned law, the National Iraqi Oil Company was authorized to enter into partnerships with international oil companies to extract and exploit fields that were outside the scope of concession contracts. C: Service contracts in Iraq, the first service contract in 1968 was concluded between the National Iraqi Oil Company and Arup Company for the exploration and exploitation of part of the oil resources located in the south of the aforementioned country. Despite oil production in the operational area in 1976, Arup Company withdrew from the aforementioned contract in 1979 in return for receiving compensation. Iran is one of the pioneers of the oil industry in using service contracts in the upstream sector. This contract model was used even before it was prescribed by the legislator. With the explanation is that the first service contract was signed in 1965 between the National Oil Company and the French group Arup. This is while the 1974 Iranian Petroleum Law, which prescribed the aforementioned contract model, was approved eight years later. It is worth mentioning that the contracts concluded must not conflict with the mandatory laws and regulations in the host country. because of the contracts concluded in our country are not attractive to foreign investors, and on the other hand, in the Kurdistan Region of Iraq, due to the same ownership regime as Iran, an attractive contractual model of production sharing is used and this has led to the development of oil and gas resources, the attraction of foreign investment, and the entry of large international companies such as the Norwegian company "DNO" in the tawke oil field, the Genel Energy and China's Sinopec companies in the Taq Taq oil field, and the Dana Gas Company in the Khor Mor gas field. Therefore, the laws and regulations of Iraq and Iran for implementing production participation contracts will be examined by answering the question: What are the legal considerations for implementing production sharing contracts in Iran and Iraq?

2. Methodology

In this research, we tried to collect and gather information from the primary sources (including laws, regulations, contracts, etc.) and secondary sources (such as books and articles, theses, research reports, etc.) in scientific research data centers, official and reputable websites, libraries, and similar resources.

We have chosen Iraq for comparison because, like Iran, it is a developing country with a republican political system and is in need of attracting foreign investment. Considering that Iraq has a similar ownership system to Iran and that an attractive production sharing contract model has been used in the Kurdistan Region of that country, in this regard, first the laws and regulations of Iraq for the implementation of the aforementioned contracts and then the laws and regulations of Iran have been examined.

3. Results and Discussion

Contracts used in the oil and gas industry of countries must not conflict with their laws and regulations. In this regard, one of the important issues for choosing contractual models is the ownership of oil and gas resources. In Iraq, the civil law of the country in question does not directly address the ownership of oil and gas resources, but it states that the owner of the land can fully benefit from it and it also extends to what is above and below the ground. However, Iraq Constitution, according to Article 111, considers oil and gas resources to belong to the public. Therefore, according to the emphasis of the constitution, public ownership governs the oil and gas resources of that country.

Production sharing contracts do not conflict with public ownership of oil and gas resources. Regarding the non-transfer of ownership of oil and gas resources in the aforementioned contracts, attention should be paid to three elements related to the exploitation of oil and gas resources, including mineral rights, extraction rights, and economic rights. As can be seen from the aforementioned names, mineral rights relate to the time when minerals are underground in their original state, extraction rights relate to the rights to extract minerals from the underground, and the rights related to minerals after extraction are economic rights. It should be noted that none of the aforementioned rights in production sharing contracts are transferred to international oil companies, but rather the aforementioned rights belong to the host country, and according to the law, the said country transfers some rights to the national oil company, and the said company, in order to exercise sovereignty, enters into contracts with contractors on behalf of the government to carry out exploration, development, and production operations in the name of the national oil company of the host country.

4. Conclusions and Future Research

Considering that in Iran, contracts concluded in the oil and gas industry have not been very successful in attracting and absorbing foreign investment, the reason for this is that the foreign oil company, which is actually the default loser of the contract, does not have the necessary motivation to implement the win-win and optimal project, and since production sharing contracts in Iraq, despite the dominance of public ownership, are used in the Kurdistan Region of that country and have led to the development of oil and gas resources and also the attraction of investment in that region. Therefore, it is suggested that the aforementioned contracts, which are suitable for attracting and absorbing foreign investment, be used in our country.

Encouraging private sector compliance with ethical data handling practices through incentives and penalties.

Promoting cross-sectoral collaboration between government agencies, tech companies, and advocacy groups to ensure a holistic approach to child data protection.

Conducting periodic assessments and revisions of child data protection policies to keep pace with technological advancements and emerging threats.

Enhancing international cooperation to adopt best practices from global data protection frameworks and ensure seamless integration into Iran's legal landscape.

By adopting these measures, Iran can create a safer digital landscape for children, ensuring their fundamental right to privacy is protected in the evolving digital age. Addressing legislative gaps and fostering a culture of data privacy awareness will ultimately empower children to navigate the digital world securely and responsibly.

حقوق فناوری‌های نوین

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2025.395528.1203>

قابلیت اعمال قراردادهای مشارکت در تولید در ایران: تحلیلی بر ملاحظات قانونی

محمد بهنام^{*۱} , محمد حسین زارعی^۲

^۱ دانش‌آموخته دکتری حقوق نفت و گاز، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

^۲ دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی	انتخاب نوع قرارداد یکی از مهم‌ترین تصمیمات کشورهای میزبان برای ارتباط تجاری با شرکت‌های نفتی بین‌المللی است. در همین راستا، به‌منظور جلب و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، باید قراردادی انتخاب شود که در برگیرنده منافع طرفین باشد و با قوانین آمره کشور میزبان نیز تعارض نداشته نباشد. از آنجایی که در اقلیم کردستان عراق، با وجود رژیم مالکیتی یکسان با ایران، برخلاف کشور ما، از الگوی قراردادی جذاب «مشارکت در تولید» استفاده شده و سبب جلب و جذب سرمایه‌گذاری خارجی در آن اقلیم شده است، در این تحقیق قوانین و مقررات مرتبط با مالکیت منابع نفت و گاز در دو کشور بررسی شده است. همچنین به این مسئله می‌پردازیم که آیا این قوانین با قراردادهای مشارکت در تولید در تعارض هستند یا خیر. با توجه به بررسی صورت‌گرفته، قراردادهای مشارکت در تولید با رژیم مالکیتی حاکم بر منابع نفت و گاز در ایران و عراق تعارض نداشته و درخصوص واگذار نشدن مالکیت منابع نفت و گاز در قراردادهای مزبور، باید به سه عنصر مرتبط با بهره‌برداری از منابع نفت و گاز شامل حقوق معدنی، حقوق استخراج و حقوق اقتصادی توجه کرد. همچنین هیچ کدام از حقوق مزبور در قراردادهای مشارکت در تولید، به پیمانکار منتقل نمی‌شود.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۸	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۵	
واژگان کلیدی: مشارکت در تولید عراق ایران قابلیت اعمال	

*نویسنده مسئول

رایانامه: m_behnam@sbu.ac.ir

نحوه استناددهی:

بهنام، محمد، و زارعی، محمدحسین (۱۴۰۴). قابلیت اعمال قراردادهای مشارکت در تولید در ایران: تحلیلی بر ملاحظات قانونی. حقوق فناوری‌های نوین، ۶(۱۲)، ۳۰۸-۲۹۳.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

شابای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۳۸۳۶

مقدمه

انجام فعالیت‌های نفت و گاز، اعم از فعالیت‌های بالادستی شامل اکتشاف، توسعه و تولید و فعالیت‌های میانی شامل ذخیره‌سازی، تجارت و حمل‌ونقل نفت و گاز و فعالیت‌های پایین‌دستی شامل پالایش نفت، بازاریابی و تولید پتروشیمی در صنعت نفت و گاز، سال‌ها به طول می‌انجامد و مستلزم هزینه‌های هنگفت و سطح بالایی از تجربه و فناوری است که اکثر دولت‌ها یا شرکت‌های دولتی از آن برخوردار نیستند. از یک سو با توجه به این‌که انجام عملیات پیش‌گفته و پذیرش کلیه ریسک‌های آن به‌تنهایی برای بسیاری از دولت‌های دارای منابع نفت و گاز امکان‌پذیر نیست و از سوی دیگر، با توجه به آن‌که اغلب میادین در کشورهای در حال توسعه قرار گرفته است و کشورهای مزبور برای رشد و توسعه اقتصادی نیاز مبرم به درآمد نفتی دارند، در این راستا برقراری رابطه تجاری برای دولت یا یک شرکت دولتی با یک یا چند شرکت خارجی ضرورت دارد. یکی از موضوعات مهم به‌منظور برقراری ارتباط مذکور، قرارداد است. قراردادهای اصلی بالادستی صنعت نفت و گاز به سه دسته قراردادهای امتیاز، قراردادهای مشارکت و قراردادهای خدماتی تقسیم‌بندی می‌شود. هر یک از قراردادهای یادشده، پیشینه‌ای در کشورهای نفت‌خیز، از جمله عراق و ایران، دارند. این کشورها در حال توسعه بوده و نیازمند جذب سرمایه‌گذاری خارجی هستند.

۱. روش قراردادی مزبور که قراردادهای امتیاز را شامل می‌شود، در اکثر کشورهای نفت‌خیز دنیا سابقه‌دار است. پیشینه قراردادهای امتیازی در کشور عراق به زمانی برمی‌گردد که کشور مزبور بخشی از قلمرو عثمانی بود. در سال ۱۹۱۴ اولین امتیاز نفت به دست اعظم عثمانی به شرکت نفت ترکیه واگذار شد که جنگ جهانی مانع از اجرای آن شد. در ایران، اولین قرارداد امتیاز در سال ۱۸۵۸ به‌منظور اکتشاف و بهره‌برداری از منابع نفت با شرکت انگلیسی «هوتر» منعقد شد. قرارداد مزبور با وجود حفر چند حلقه چاه در جزیره قشم به نتیجه دلخواه نرسید (Mirtorabi, 2006, p. 42).

۲. قراردادهای مشارکت، نظام قراردادی مزبور برای اولین بار در صنعت نفت ایران و مصر شکل گرفت (Mughraby, 1966, p. 62). قانون نفت سال ۱۳۳۶ شمسی برای اولین بار با گذشتن از الگوی قراردادی امتیاز، قراردادهای مشارکت را در ایران معرفی و تجویز کرد. نخستین قرارداد منعقد براساس مدل قراردادی مزبور در کشور ما، قرارداد با شرکت ایتالیایی آجیپ مینراریا در سال ۱۹۵۷ است (National Iranian Oil Company, Legal Affairs, 2002, pp. 299-327). مجوز استفاده از الگوی قراردادی مزبور در صنعت نفت عراق به‌موجب قانون شماره ۹۷ مصوب سال ۱۹۶۷ صادر شد. به‌موجب بند دو ماده ۳ قانون مزبور، شرکت ملی نفت عراق مجاز شد برای استخراج و بهره‌برداری از میادینی که از قلمرو قراردادهای امتیاز خارج بودند با شرکت‌های نفتی بین‌المللی مشارکت کنند؛

۳. در کشور عراق، نخستین قرارداد خدماتی در سال ۱۹۶۸ بین شرکت ملی نفت عراق و شرکت اراپ به‌منظور اکتشاف و بهره‌برداری بخشی از منابع نفت واقع در جنوب این کشور منعقد شد. با وجود تولید نفت در منطقه عملیاتی در سال ۱۹۷۶، شرکت اراپ در برابر دریافت غرامت در سال ۱۹۷۹ از قرارداد مزبور خارج شد (Saul, 2010, p. 121). کشور ایران از جمله کشورهای پیشگام صنعت نفت در استفاده از قراردادهای خدماتی در حوزه بالادستی است. الگوی قراردادی مزبور، حتی قبل از آن‌که توسط قانون‌گذار تجویز شود، استفاده شده است. با این توضیح که اولین قرارداد خدماتی در سال ۱۹۶۵ بین شرکت ملی نفت و گروه فرانسوی اراپ منعقد شد (National Iranian Oil Company, Legal Affairs, 2002, pp. 943-1000). سال بعد تصویب شد.

شایان ذکر است قراردادهای منعقد نباید با قوانین و مقررات آمره موجود در کشور میزبان تعارض داشته باشد. با توجه به این‌که قراردادهای منعقد در کشور ما برای سرمایه‌گذاران خارجی جذابیت ندارد و از طرفی در اقلیم کردستان عراق با توجه به رژیم مالکیتی یکسان با ایران از الگوی قراردادی جذاب «مشارکت در تولید» استفاده می‌شود و سبب توسعه منابع نفت و گاز و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ورود شرکت‌های بزرگ بین‌المللی از قبیل شرکت نروژی «دی‌ان‌او» در میدان نفتی تاوکه، شرکت‌های جنل انرژی و ساینوپک چین در میدان نفتی تق‌تق، شرکت

دانا گاز در میدان گازی خورمور به آن اقلیم شده است؛ لذا قوانین و مقررات کشور عراق و ایران برای اعمال قراردادهای مشارکت در تولید، با پاسخ‌گویی به این سؤال بررسی می‌شود که ملاحظات قانونی اعمال قراردادهای مشارکت در تولید در ایران و عراق چیست؟

۱. ملاحظات قانونی اعمال قراردادهای مشارکت در تولید در اقلیم کردستان عراق

۱-۱. قانون اساسی جدید فدرال عراق

رژیم سابق عراق به موجب قانون اساسی، هیچ‌گونه کنترل مستقیمی بر اقلیم کردستان نداشت و حکومت اقلیم مذکور، کنترلی کامل و مؤثر، مانند یک کشور مستقل، بر تمام مسائل مربوط به آن از جمله نفت و گاز داشت. اقلیم مزبور، دولت، پارلمان و قوه قضائیه خود را داشت، اما شرایط به تدریج تغییر کرد. دولت اقلیم کردستان موافقت کرد که در دولت جدید عراق مشارکت کرده و روابط رسمی بین هر دو دولت را، که از طریق قانون اساسی تنظیم شده، برقرار کند. توافق اصولی حاصل و قانون اساسی تنظیم شد و قانون مذکور در سال ۲۰۰۵ لازم الاجرا شد. با این حال عملاً روابط حکومت اقلیم کردستان و دولت مرکزی به دلیل اختلاف نظر بر سر چندین موضوع با مشکلات زیادی روبه‌روست و نفت و گاز بحث‌برانگیزترین موضوع بین آن‌ها به شمار می‌آید. حکومت اقلیم کردستان از سال ۱۹۹۱ کنترل و مدیریت کامل نفت و گاز را در قلمرو خود اعمال می‌کرد. این اقلیم بین سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۳ نفت را استخراج و به کشورهای همسایه می‌فروخت و این موضوع مورد مناقشه رژیم سابق عراق نبود. با این حال سکوت رژیم سابق عراق در قبال عملیات نفتی اقلیم کردستان در آن زمان، حق انحصاری اقلیم کردستان برای مدیریت نفت و گاز و همچنین مالکیت اقلیم کردستان بر نفت و گاز در قلمروش را تأیید نمی‌کرد. شرایط پس از سال ۲۰۰۵ تغییر کرد. قانون اساسی حکومت اقلیم کردستان را به عنوان دولتی منطقه‌ای و عراق را به عنوان یک ایالت فدرال برای اولین بار از زمان تأسیس عراق در سال ۱۹۲۰ به رسمیت شناخت. حکومت اقلیم کردستان به رسمیت شناخته شد و روابط آن با دولت مرکزی از طریق قانون اساسی تنظیم شد. حکومت اقلیم کردستان و دولت مرکزی باید بر اساس مفاد قانون اساسی عمل کنند. دولت مرکزی ادعا کرده که قراردادهای مشارکت حکومت اقلیم کردستان با شرکت‌های نفتی بین‌المللی مطابق قانون اساسی نیستند و قانون اساسی به دولت اقلیم کردستان حق انحصاری برای مدیریت نفت و گاز در قلمروهای خود اعطا نمی‌کند و نیز این که حکومت اقلیم کردستان از نظر قانون اساسی این حق را ندارد که بدون مجوز قبلی از دولت مرکزی، با شرکت‌های نفتی بین‌المللی قرارداد منعقد کند. حکومت اقلیم کردستان هرگونه تخلف درباره قراردادهای نفت و گاز خود با شرکت‌های نفتی بین‌المللی را رد کرده و بیان می‌کند که قراردادهای مشارکتی مطابق قانون اساسی عراق هستند.

در اصل ۱۱۱ قانون اساسی عراق مصوب سال ۲۰۰۵ آمده است: «نفت و گاز متعلق به همه مردم عراق در تمام مناطق و استان‌ها است.» مورد مذکور با دستورالعمل حقوق بین‌الملل در مورد مالکیت نفت و گاز سازگار است که تأیید می‌کند ثروت و منابع طبیعی دارایی مردم هستند و دولت فقط ابزاری برای مدیریت، توزیع و توسعه است و موظف است منابع طبیعی را در راستای منافع مردم مدیریت کند (Deeks, 2006, p. 850). اصل ۱۱۱ قانون اساسی عراق به توضیح مالکیت نفت و گاز را به مردم عراق بدون توجه به مذهب، قومیت و مکان آن‌ها واگذار کرده است. با این حال، دو تفسیر یا نظر متفاوت در بین فقها در خصوص این ماده وجود دارد (Alwan Al-Tamimi, 2016, p. 20): اولاً مالکیت نفت و گاز طبق قانون اساسی عراق متعلق به همه مردم این کشور در همه مناطق و استان‌هاست. در اصل ۱۱۱ قانون مذکور، مالکیت نفت و گاز به همه مردم عراق در همه مناطق و استان‌ها واگذار شده است. یک تفسیر این است که مالکیت به این معنا را نمی‌توان بین مردم عراق تقسیم کرد. مالکیت نفت و گاز مانند ملک وقفی است که فقط عواید آن قابل استفاده است و خود ملک را نمی‌توان فروخت یا به شخص ثالث داد؛ بنابراین دارایی ثابت می‌ماند و نمی‌توان آن را واگذار کرد. متن اصل مذکور مالکیت منابع نفت و گاز را محدود نمی‌کند؛ به این معنا که متن اصل به همه مردم عراق در همه مناطق و استان‌ها می‌پردازد؛ یعنی نفت و گاز بین همه مردم عراق تقسیم می‌شود. از این رو نفت و گاز در اقلیم کردستان متعلق به همه مردم عراق است؛ به این معنا که مردم بصره در جنوب و کردستان در شمال سهم مشترکی در نفت عراق دارند؛ بنابراین اموال مذکور مشاع است و هیچ منطقه یا استانی به صورت نامنظم در قلمرو و یا در محدوده جغرافیایی خود حق تصرف

منابع نفت و گاز را ندارد. طرف‌داران این تفسیر معتقدند که مرجع صالح برای رسیدگی به مالکیت مردم - به‌منزلهٔ عامل مالکیت (مردم) یا نمایندهٔ همهٔ مردم عراق در سراسر کشور - مرجع قانون‌گذاری فدرال، به‌منزلهٔ نمایندهٔ همهٔ مردم عراق در استان‌ها و مناطقشان، است. پارلمان عراق مرجعی صالح برای تصویب قوانین مربوط به موضوع نفت و گاز است و دولت فدرال وظیفه دارد این قانون را در راستای منافع مردم عراق اجرا کند.

به‌رغم توافق طرف‌داران این دیدگاه مبنی بر واگذاری مالکیت نفت و گاز به همهٔ مردم عراق در همهٔ مناطق و استان‌ها، انتقادات متعددی به دیدگاه مزبور وارد شده است که خلاصهٔ آن به شرح زیر است:

۱. حق مالکیت حقیقی واقعی در ملک است که به شخص قانونی منتقل می‌شود که ممکن است شخص حقیقی یا حقوقی باشد. از آنجایی که مردم عراق از شخصیت حقوقی برخوردار نیستند، انتقال مالکیت نفت و گاز به آن‌ها استعاری است. در این صورت، دولت عراق مالک واقعی نفت و گاز است؛ زیرا کشور عراق دارای شخصیت قانونی است؛ بنابراین می‌تواند براساس مفاد مادهٔ ۴۷ قانون مدنی به عنوان شخص حقوقی عمل کند. مادهٔ ۱۰۴۸ قانون مدنی عراق مقرر می‌دارد: «مالکیت کامل این حق را به مالک اعطا می‌کند که از طریق استفاده و بهره‌برداری، از مالکیت خود، بهره‌مند گردد» (Iraq, 2005, Art.1048).

۲. این گروه مفاد اصل ۱۱۱ را با توجه به مفاد اصل ۱۱۲ قانون اساسی تفسیر و تحلیل می‌کنند. آن‌ها با گروه اول موافق‌اند که نفت و گاز ملک همهٔ مردم عراق است؛ اما معتقدند دو گروه مختلف از میادین نفتی وجود دارد که قانون اساسی در اصل ۱۱۲ به آن‌ها اشاره کرده است: میادین نفتی فعلی یا موجود در زمان تدوین یا اجرایی شدن قانون اساسی و میادین نفتی آینده. این گروه موافق هستند که مالکیت میادین‌های موجود در اختیار همهٔ مردم عراق است؛ اما در مورد میادین آینده با گروه اول مخالف هستند. آن‌ها استدلال می‌کنند که مالکیت میادین‌های آینده از نظر توزیع درآمد با مالکیت میادین‌های فعلی یا موجود متفاوت است. دستهٔ دوم در تأیید موضع خود به قسمت اول اصل ۱۱۲ استناد می‌کنند که صرفاً به میادین فعلی یا موجود اشاره می‌کند و هیچ اشاره‌ای به میادین آینده ندارد. قسمت اول اصل ۱۱۲ بیان می‌کند: «دولت فدرال با دولت‌های منطقه‌ای، مدیریت نفت و گاز استخراج شده از میادین فعلی را به عهده می‌گیرند؛ مشروط بر این‌که درآمدهای خود را به‌طور عادلانه و متناسب با توزیع جمعیت در تمام نقاط منطقه توزیع نمایند.» براساس اصل ۱۱۲، دولت فدرال همراه با دولت‌های منطقه‌ای، مدیریت نفت و گاز استخراج شده از میادین حاضر را بر عهده می‌گیرند.

حکومت اقلیم کردستان در استدلال خود مبنی بر این‌که آن اقلیم حق انحصاری مدیریت نفت و گاز در قلمرو خود را دارد، به اصل ۱۱۱ استناد می‌کند. طبق قانون اساسی عراق، اقلیم کردستان دولتی منطقه‌ای است؛ بنابراین نفت و گاز در داخل اقلیم کردستان متعلق به مردم آن است. براین اساس، حکومت اقلیم کردستان به‌منزلهٔ نمایندهٔ مردم منطقهٔ خود، حق انحصاری مدیریت نفت و گاز از جمله امضای قرارداد با شرکت‌های نفتی بین‌المللی را دارد. همچنین دولت فدرال استدلال می‌کند که هیچ چیزی در اصل ۱۱۱ وجود ندارد که تأیید کند حکومت اقلیم کردستان حق انحصاری مدیریت نفت و گاز در قلمرو خود را دارد. اصل ۱۱۱ مالکیت نفت و گاز را به همهٔ مردم عراق واگذار کرده و به‌طور خاص به مردم «کرد» یا مردم داخل قلمرو حکومت اقلیم کردستان اشاره نمی‌کند. شایان ذکر است نفت و گاز از زمان کشف آن در طول تاریخ عراق توسط دولت مرکزی در مقام نمایندهٔ همهٔ مردم آن کشور، از جمله مردم «کرد»، مدیریت شده است (Hadi, 2017, p. 32).

۱-۲. قانون مدنی شماره ۴۰ عراق ۱۹۵۱

قانون مدنی عراق مستقیماً به مالکیت نفت و گاز نپرداخته است؛ بلکه به‌طور کلی به حدود مالکیت اشاره کرده است. قانون مدنی مزبور حق مالکیت را به سطح زمین محدود نمی‌کند؛ بلکه مالک زمین می‌تواند کاملاً از منفعت زمین بهره‌مند شود و این بهره‌مندی نسبت به آنچه بالای زمین و زیر آن است نیز تسری می‌یابد. مادهٔ ۱۰۴۹ قانون مدنی عراق در سه بند به موضوع حدود مالکیت اراضی پرداخته است:

بخش (۱) بیان می‌دارد: «مالک یک شیء، مالک هر موردی است که از نظر استعمال، عنصر اساسی آن محسوب می‌شود؛ به گونه‌ای که نمی‌توان آن را بدون از بین رفتن، زوال یا تغییر آن شیء، از آن جدا کرد.» این بخش به مالکیت به طور کلی می‌پردازد. در این قسمت، مالک زمین، مالکیت گرد و غبار، سنگ، گیاه و درختان را در اختیار دارد. حق مالکیت محدود به خود شیء و عناصر اصلی تشکیل دهنده آن نیست؛ بلکه به چیزهایی که می‌توان از آن و متعلقات آن به دست آورد نیز تسری می‌یابد.

در بند (۲) همین ماده آمده است: «مالکیت زمین شامل بالا و پایین آن بوده، تا آنجا که بتوان از نظر ارتفاع و ژرفا از آن بهره‌مند شد.» حق مالکیت مالک زمین به سطح زمین محدود نیست؛ بلکه به آنچه بالای آن تا آسمان و زیر زمین تا اعماق زمین است نیز تسری می‌یابد. مالک زمین مالک فضای بالای آن نیز هست و حق دارد از فضای بالای زمین برای کاشت، ساخت‌وساز یا سیم‌کشی استفاده کند. مالک زمین مالک لایه‌های زیرین آن نیز هست و حق حفر چاه یا گسترش لوله یا استخراج سنگ و غیره را دارد. قانون حق مالک زمین را محفوظ می‌دارد و دیگران به استفاده یا بهره‌مندی از فضای بالای زمین و عمق زیر زمین بدون اجازه مالک زمین مجاز نیستند. در بخش دیگری از همین ماده آمده است: «مالکیت سطح زمین را می‌توان با توافق از بالای آن و زیر آن جدا نمود.»

در بخش (۳) ماده پیش‌گفته بیان شده است که مالکیت زمین را می‌توان با توافق از آنچه در بالا یا پایین آن است جدا کرد و مالک مجاز به موافقت برای تصرف در بالای سطح زمین است و وی می‌تواند فضای بالای زمین را مانند آپارتمان در اختیار دیگران قرار دهد. مالک زمین همچنین می‌تواند زیر زمین را به دیگری بفروشد یا مالکیت زیر زمین را از مالکیت سطحی جدا کند. در ماده ۱۰۵۰ قانون مدنی عراق پیش‌بینی شده است: «هیچ‌کس را نمی‌توان سلب مالکیت کرد؛ مگر در موارد و ترتیبی که قانون پیش‌بینی می‌نماید و آن هم در قبال غرامت عادلانه که می‌بایست از قبل پرداخت گردد.» این ماده مانع از سلب مالکیت مالک می‌شود؛ مگر به موجب قانون در مقابل غرامت عادلانه و آن هم منوط به این‌که از قبل پرداخت شود و تأیید می‌کند که اموال در غیر از موارد و ترتیبی که قانون معین می‌کند، نمی‌تواند مشمول سلب مالکیت شود (Jwaideh, 1953, p. 179).

با توجه به موارد پیش‌گفته، واضح است که دولت می‌تواند با پرداخت غرامت عادلانه به مالک، زمین را برای استفاده عمومی از جمله استخراج نفت و گاز مصادره کند.

۲. ملاحظات قانونی اعمال قراردادهای مشارکت در تولید

به طور کلی قوانینی را که در صنعت نفت و گاز ایران حاکم است می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: دسته اول قانون اساسی و دسته دوم قوانینی است که پس از تصویب مجلس لازم‌الاجراست. در همین راستا، می‌توان به قوانین نفت و برنامه ششم و هفتم توسعه، قانون اجازه به شرکت ملی نفت، برای اجرای طرح‌های اکتشاف، توسعه و بهره‌برداری از میادین نفت و گاز دریای خزر و قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها اشاره کرد.

۱-۲. قانون اساسی

طبق ماده ۲ قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی باید براساس قانون مذکور و با رعایت دیگر قوانین و مقررات جاری کشور به منظور عمران، آبادی و فعالیت تولیدی اعم از صنعتی، معدنی، کشاورزی و خدمات و براساس ضوابط مندرج در ماده مذکور صورت پذیرد^۱ آنچه در ماده ۲ قانون مذکور بدان اشاره شده است، سرمایه‌گذاری خارجی در آن حوزه مجاز است و تحت شمول اصل ۴۴ قانون اساسی است که بخش دولتی، تعاونی و خصوص اقتصاد جمهوری اسلامی ایران را تشکیل می‌دهد. مطابق این اصل: «نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه قسمت دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است. بخش دولتی به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است و دربرگیرنده تمامی صنایع بزرگ و مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ، بانکداری، بیمه، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون، پست و تلگراف و تلفن، هواپیمایی، کشتیرانی، راه و راه‌آهن و مانند این‌هاست. بخش تعاونی

1. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/133816>

دربرگیرنده شرکت‌ها و مؤسسات تعاونی تولید و توزیع است که در شهر و روستا بر اساس ضوابط اسلامی ایجاد می‌گردد. بخش خصوصی نیز شامل آن بخش از فعالیت‌های کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات است که تکمیل‌کننده فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است (Jahangir, 2012, p. 42). مالکیت در سه قسمت مذکور تا حدی که مطابق با اصول دیگر این فصل باشد و از گستره قوانین اسلام خارج نشود و علاوه بر رشد و توسعه اقتصادی کشور سبب زیان جامعه نشود، از حمایت قانونی جمهوری اسلامی برخوردار است. همچنین قانون، تفصیل ضوابط، قلمرو و شرایط هر سه بخش را مشخص می‌کند. طبق اصل مذکور، معادن نفت و گاز دارای مالکیت عمومی است و طبق اصل ۴۵ آن، معادن در زمره انفال و ثروت‌های عمومی بوده است (Jahangir, 2012, p. 43) و ظاهر اصل مزبور حاکی از این موضوع است که معادن در اختیار حکومت اسلامی است؛ اما مشخص نیست که اختیار مزبور از نوع اختیارات حکومت در انفال بوده یا این‌که صرفاً حق اداره مطابق نظریه مالکیت عمومی است. در این خصوص، چند فرضیه به شرح زیر مطرح می‌شود:

فرضیه اول مبنی بر این موضوع بوده که ثروت‌های عمومی از مصادیق انفال است؛ زیرا در حقوق اسلامی بر اراضی مفتوح العنوه، اطلاق ثروت‌های عمومی شده است. به عبارتی دیگر در اصل مزبور، قانون‌گذار صرفاً قصد تعیین مالکیت انفال را داشته است و نمونه‌های ذکر شده از تمائیل انفال به حساب می‌آید و بیان ثروت‌های عمومی در کنار انفال صرفاً برای تأکید است. در تحلیل فرض مزبور باید بیان کرد که اولاً تفسیر مزبور با ظاهر اصل ۴۴ قانون اساسی در تعارض است؛ ثانیاً تمامی مصادیق را نمی‌توان تحت شمول انفال قلمداد کرد. ثالثاً اصل ۴۵ قانون اساسی در راستای تعیین نوع مالکیت مصادیق ذکر شده نبوده و فقط بر آن بوده تا انفال و ثروت‌های عمومی را در اختیار دولت قرار دهد و بیان نمونه‌ها صرفاً از جهت تمثیل است.

فرض دوم: برای تشخیص اینکه مصادیق بیان شده در اصل ۴۵ قانون اساسی از کدام نوع است، باید از ملاک‌های دیگر استفاده کرد؛ بنابراین برای تعیین مالکیت باید ملاک‌های دیگری را جست‌وجو کرد. از قبیل این ملاک‌ها اصل ۴۴ قانون اساسی و قوانین موضوعه است. طبق اصل مزبور، معادن بزرگ، به‌ویژه معادن نفت و گاز، در زمره اموال عمومی بوده و دولت صرفاً اختیار اداره و نه مالکیت آن‌ها را دارد (Aminzadeh & Nikbakhsh, 2015, p. 4). همچنین مذاکره در مشروح مذاکرات خبرگان قانون اساسی نیز فرض مزبور را تقویت می‌کند؛ زیرا یک مورد از ایراداتی که به اصل مزبور وارد شده این موضوع بوده است که همه مثال‌های بیان شده در اصل پیش‌گفته از انفال نیستند. شهید بهشتی در پاسخ به ایراد مزبور بدین صورت استدلال کرده‌اند که مصادیقی از قبیل اموال مجهول المالك که از انفال نیستند به منزله ثروت‌های عمومی به حساب می‌آیند؛ بنابراین اصل ۴۵ قانون اساسی صرفاً در مقام مشخص کردن متصرف اموال عمومی بوده و از اصل ۴۴ قانون اساسی این موضوع استنباط می‌شود که معادن از اموال عمومی است.

ایراد دیگری که احتمال دارد در این فرض مطرح شود این موضوع است که در ماده ۲ قانون نفت سال ۱۳۶۶، منابع نفتی را در زمره انفال و ثروت‌های عمومی قلمداد کرده و با مالکیت عمومی متفاوت است. در پاسخ به ایراد مزبور، باید به این موضوع اشاره کرد که قانون‌گذار در ماده فوق‌الاشعار، به مالکیت عمومی اشاره دارد و این‌که ماده مذکور نه تنها ایرادی بر فرض پیش‌گفته نبوده، بلکه مؤید آن نیز هست. علاوه بر آن، ماده ۲ قانون مذکور متأثر از پیشینه فقهی آن است؛ زیرا طبق نظر مشهور، با این‌که انفال ملک امام بوده، در زمان غیبت بر کلیه مسلمانان مباح است (Musazadeh, 2016, p. 130)؛ بنابراین حکم مالکیت عمومی از طریق قانونگذار و با توسل به احکام ثانویه برای مدیریت و کنترل اموال در عصر کنونی وضع شده است. دیگر این‌که اگر معادن در زمره انفال بوده، باید بهره‌برداری از آن‌ها مستلزم اذن حاکم اسلامی یا همان ولایت فقیه باشد، درحالی‌که تنظیم امور مربوط به معادن از طریق مجلس شورا انجام می‌شود؛ بنابراین اگرچه از انفال در قوانین مختلفی استفاده شده است، اما نویسندگان قوانین خود آگاهی کاملی به مباح بودن انفال در زمان غیبت داشته‌اند و با مطرح کردن «ثروت‌های عمومی» در راستای مصالح نظام، از سوء استفاده احتمالی جلوگیری کرده‌اند.

با توجه به موارد پیش‌گفته، می‌توان بیان کرد که مالکیت عمومی بر منابع نفت و گاز، بعد از انقلاب تاکنون استمرار داشته است. در تقویت تفسیر مزبور نیز می‌توان بیان کرد که اولاً قانون‌گذار در اصل ۴۴ قانون اساسی حکم کرده است که منابع نفت و گاز در اختیار حکومت اسلامی

است و عبارت «در اختیار» حاکی از مالکیت نیست؛ بلکه برعکس حاکی از این موضوع بوده که مالکیت منابع نفت و گاز متعلق به شخص دیگری است (Shiravi, 2014, p. 172)؛ ثانیاً همراهی عبارت «ثروت‌های عمومی» با واژه انفال در قوانین پیش گفته، نشانه و قرینه‌ای محکم بر «عمومی بودن» منابع نفت و گاز است (Musazadeh & Barkhi, 2019, p. 221).

طبق قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴، سرمایه‌گذاری، مالکیت و مدیریت در معادن نفت و گاز منحصرأ در اختیار دولت است؛ اما در قانون مذکور این مسئله تصریح شده است که دولت اختیار دارد در راستای انجام وظایف خود در قبال خرید خدمات فنی، مدیریتی، مالی و مهندسی اقدام کند؛ بنابراین، با توجه به موارد یاد شده، ترتیبات قراردادی، همانند قراردادهای امتیاز - که واگذاری مالکیت به بخش خصوصی در معادن نفت و گاز را تضمین می‌کند - ممنوع است؛ بنابراین این نکته در اینجا مطرح می‌شود که آیا قراردادهای مشارکت در تولید با اصول قانون اساسی مبنی بر واگذار نکردن مالکیت منابع نفت و گاز در تعارض است.

پاسخ به سؤال عدم تعارض قراردادهای مشارکت در تولید با عدم واگذاری مالکیت منابع نفت و گاز نیازمند توجه به سه عنصر مرتبط با بهره‌برداری از منابع نفت و گاز، شامل حقوق معدنی، حقوق استخراج و حقوق اقتصادی، است (Bahmaei & Arian, 2018, p. 23). همان‌طور که از اسامی مذکور نیز برداشت می‌شود، حقوق معدنی مربوط به زمانی است که مواد معدنی در زیر زمین در حالت اولیه‌اش است. حقوق استخراج مربوط به حق استخراج مواد معدنی از زیر زمین بوده و حقوق مربوط مواد معدنی پس از استخراج، حقوق اقتصادی است. هیچ‌کدام از حقوق مزبور در قراردادهای مشارکت در تولید به شرکت‌های نفتی بین‌المللی واگذار نمی‌شود؛ بلکه حقوق مذکور متعلق به کشور میزبان است و طبق قانون، کشور مزبور برخی از حقوق را به شرکت ملی نفت واگذار می‌کند و شرکت مذکور در راستای اعمال حاکمیت به نمایندگی از دولت، به انعقاد قرارداد با پیمانکار برای انجام عملیات اکتشاف، توسعه و تولید به نام شرکت ملی نفت کشور میزبان اقدام می‌کند. همان‌طور که بیان شد، هیچ‌کدام از حقوق مزبور به شرکت نفت بین‌المللی منتقل نمی‌شود. صرفاً شرکت ملی نفت دولت میزبان در نقطه تحویل یا صدور بخشی از نفت تولیدی را به شرکت نفت بین‌المللی واگذار می‌کند و به عبارتی صرفاً تعلق بخشی از حقوق اقتصادی برای پرداخت حق الزحمه و هزینه‌های پیمانکار به وی صورت می‌پذیرد (Machmud, 2000, pp. 37-38) و پرداخت به پیمانکار در قراردادهای مشارکت در تولید، همانند قراردادهای بیع متقابل، از محل طرح موضوع قرارداد اما در قالب جنس صورت می‌گیرد (Zebari, 2020, p. 1246). پیمانکار علاوه بر این که مالکیت مخزن را به دست نمی‌آورد، مدیریت عملیات نفتی را نیز از طرف شرکت ملی نفت دولت میزبان انجام می‌دهد. مورد مذکور را حتی می‌توان در ریشه و علل پیدایش قراردادهای مشارکت در تولید مشاهده کرد؛ زیرا قراردادهای مزبور در اندونزی در راستای اصل ۳۳ قانون اساسی آن کشور و بعد از آن که کشور مزبور به استقلال دست یافت، جهت بازیافت حاکمیت و مالکیت منابع نفتی به کار گرفته شد (Sutra Disemadi, 2019, p. 399).

از مطالب پیش گفته روشن می‌شود که قراردادهای مشارکت در تولید، با قانون اساسی کشور ایران، به‌ویژه اصل ۴۴ و سیاست‌های کلی آن، تعارضی ندارد و شرکت نفتی بین‌المللی پیمانکار است و مالکیتی بر مخزن ندارد.

۲-۲. قانون نفت

با تصویب قانون نفت سال ۱۳۳۶، عصر جدیدی در انعقاد قراردادهای نفتی موسوم به قراردادهای مشارکت در تولید شروع شد؛ اما در قانون نفت ۱۳۵۳، که بعد از این قانون به تصویب رسید، شرکت‌های نفتی بین‌المللی مشارکتی در تولید ندارند و اکتشاف و توسعه نفت صرفاً از طریق قراردادهای پیمانکاری امکان‌پذیر است (Shiravi, 2014, p. 172).

قانون نفت دیگر نیز در سال ۱۳۶۶ به تصویب رسید. به موجب قانون مزبور، نفت و گاز در زمره انفال و ثروت‌های عمومی و متعلق به عموم مردم بوده و طبق اصل ۴۵ قانون اساسی، در اختیار حکومت اسلامی قرار گرفته است. با توجه به آن که طبق قانون نفت سال ۱۳۵۳، انعقاد قراردادهای پیمانکاری مجاز است و این مسئله در قانون نفت ۱۳۶۶ و همچنین قانون اصلاحی نفت مصوب سال ۱۳۹۰ نفی نشده؛ بنابراین

انعقاد قراردادهای مشارکت در تولید، با توجه به آن‌که در زمره قراردادهای پیمانکاری است، عملاً امکان‌پذیر است و منع قانونی برای آن وجود ندارد.

۲-۳. قانون پنج‌ساله برنامه ششم توسعه

قانون پیش‌گفته، که در اسفند ماه سال ۱۳۹۵ به تصویب مجلس رسیده است، در ماده ۴۸ قسمت «ج» بند اول بدین‌صورت بیان شده است: «وزارت نفت موظف است تمهیدات لازم را برای استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های شرکت‌های بخش خصوصی، تعاونی و نهادهای عمومی غیردولتی برای سرمایه‌گذاری در فعالیتهای اکتشاف، تولید و بهره‌برداری (نه مالکیت) میادین نفت و گاز به‌ویژه میادین مشترک در چهارچوب سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی به عمل آورد»^۱.

همان‌طور که در بند قبلی بیان شد، وزارت نفت موظف است برای اکتشاف، توسعه و بهره‌برداری و نه مالکیت معادن نفت و گاز تمهیدات لازم را به عمل آورد و برای استفاده از ترتیبات قراردادی به جز موضوع مالکیت محدودیتی وجود ندارد. با توجه اینکه قراردادهای مشارکت در تولید هیچ‌گونه منافاتی با حاکمیت و مالکیت کشور میزبان ندارد و از آنجایی که شرکت نفتی بین‌المللی به نام و از طرف دولت اقدام به انجام عملیات نفتی می‌کند و همچنین در قراردادهای مزبور، دولت یا نهادهای دولتی برای بازگشت تعهدات هیچ‌گونه تضمینی نمی‌دهند و بازپرداخت هزینه، سود و ریسک و غیره پیمانکار از محل تخصیص قسمتی از محصولات میدان و براساس قیمت روز فروش محصول و آن‌هم در صورت تولید تجاری صورت می‌پذیرد؛ بنابراین از مطالب پیش‌گفته روشن می‌شود که قراردادهای مشارکت در تولید، با قانون برنامه ششم توسعه تعارضی ندارد.

۲-۴. قانون پنج‌ساله برنامه هفتم توسعه

در برنامه هفتم توسعه، بند «ب» ماده ۱۵، درخصوص اکتشاف، توسعه و تولید نفت و گاز بدین‌صورت بیان شده است: «ب- وزارت نفت مکلف است درمورد سایر میادین نفت و گاز با اولویت میادین مشترک و میادین گازی، با استفاده از ظرفیت‌های قانونی شرکت ملی نفت و سازوکارهای رقابتی ازجمله صدور پروانه مندرج در قانون وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱/۲/۱۹، بدون واگذاری مالکیت و حاکمیت، نسبت به واگذاری فعالیتهای توسعه، اکتشاف و بهره‌برداری از میادین به شرکت ملی نفت ایران و سایر شرکت‌های متقاضی صاحب صلاحیت (به تشخیص وزارت نفت) اکتشاف و تولید، اقدام کند به‌نحوی که در پایان سال سوم اجرای این قانون، حداقل دو درصد (۲٪) و در پایان برنامه حداقل پنج درصد (۵٪) از افزایش توان تولید نفت کشور به شرکت‌های متقاضی غیر دولتی ذی‌صلاح عرضه شده باشد. این نصاب برای افزایش تولید گاز کشور دو برابر نفت تعیین می‌شود».

قانون برنامه هفتم توسعه همانند قانون برنامه ششم، هیچ‌گونه محدودیتی در استفاده از ترتیبات قراردادی به‌جز موضوع مالکیت برقرار نکرده است و همانند قانون برنامه ششم بر میادین مشترک نیز تأکید نکرده است؛ بنابراین از آنجایی که قراردادهای مشارکت در تولید تعارضی با مالکیت و حاکمیت کشور میزبان ندارد و نیز با توجه به آن‌که مدل قراردادی مزبور، همان‌طور که در مباحث قبلی بیان شد، الگویی جذاب برای سرمایه‌گذاران خارجی است و استفاده از این الگوی قراردادی سبب جذب شرکت‌های بزرگ بین‌المللی در میادین مشترک می‌شود؛ بنابراین قراردادهای مشارکت در تولید، نه تنها با قانون مزبور در تعارض نبوده، بلکه با آن همسوست.

۲-۵. قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها

قانون مزبور در اسفندماه سال ۱۴۰۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است و در ماده ۴۲ آن، درخصوص واگذاری بهره‌برداری از معادن و میادین نفت و گاز، به شرح زیر بیان شده است:

1. <https://www.rk.ir/Files/Laws>

«ماده ۴۲- دولت مجاز است با رعایت سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی، بابت بازپرداخت بدهی و ایفای تعهدات قطعی خود به بانک‌ها، صندوق توسعه ملی، صندوق‌های بازنشستگی، سازمان تأمین اجتماعی و نیروهای مسلح و همچنین بابت مشارکت با آن‌ها یا بخش غیردولتی در اجرای طرح‌های اولویت‌دار، حق بهره‌برداری از معادن و میادین نفت و گاز را براساس سیاست‌های کلی مربوط به اشخاص فوق و اساس‌نامه صندوق توسعه ملی در چهارچوب قراردادهایی که با رعایت قوانین و مقررات و منطبق بر موازین شرعی منعقد می‌شوند، واگذار نماید»^۱.

در این قانون نیز هیچ‌گونه محدودیتی برای استفاده از ترتیبات قراردادی به‌جز موضوع مالکیت و رعایت قوانین و مقررات و موازین شرعی برای واگذاری بهره‌برداری از میادین نفت و گاز به اشخاص نامبرده در ماده مذکور وجود ندارد؛ بنابراین قراردادهای مشارکت در تولید، هیچ‌گونه تعارضی با این قانون نیز ندارند.

۲-۶. قانون اجرای طرح‌های نفت و گاز دریای خزر

قانون یادشده در خردادماه سال ۱۳۷۹ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و در همین ماه، بلافاصله توسط شورای نگهبان نیز تأیید شد. ماده واحده قانون مذکور به شرح زیر است:

«این اجازه به شرکت ملی نفت ایران داده می‌شود، در میدان‌های نفتی دریای خزر در راستای اجرای طرح‌های اکتشاف، توسعه و تولید نسبت به انعقاد قراردادهای لازم با شرکت‌ها اعم از داخلی و خارجی اقدام نماید. ضمناً بازپرداخت هزینه این قراردادها می‌بایست از محل عواید و منافع حاصل از اجرای طرح صورت پذیرد»^۲.

همان‌طور که به‌صراحت در این ماده واحده ذکر شده است، دولت اختیار انعقاد انواع قراردادها را دارد و تنها شرطی که گذاشته است بازپرداخت هزینه‌هاست؛ هرچند انعقاد قراردادها باید در چهارچوب قانون اساسی و اصول مربوطه و با حق حاکمیت و مالکیت برای دولت صورت پذیرد؛ بنابراین با توجه به موارد مذکور، قراردادهای مشارکت در تولید با قانون پیش‌گفته تعارضی ندارد و سازگار با این قانون است. همچنین با توجه به موقعیت ویژه دریای خزر و قرارگیری پرمق‌ترین مناطق دریای مذکور در سمت کشور ایران و این‌که عملیات اکتشاف در این دریا ریسک دوچندانی دارد و از طرفی دیگر، با توجه به این‌که کشورهای حاشیه دریای خزر از مدل قراردادی جذاب مشارکت در تولید بهره‌جسته‌اند، پیشنهاد می‌شود با توجه به این‌که مدل قراردادی مزبور با موازین قانونی کشور ما در تعارض نیست، از آن استفاده شود.

نتیجه‌گیری

قراردادهایی که در صنعت نفت و گاز کشورها استفاده می‌شود، نباید با قوانین و مقررات آن‌ها در تعارض باشد. در همین راستا، یکی از موضوعات مهم برای انتخاب مدل‌های قراردادی، مالکیت منابع نفت و گاز است. در عراق، قانون مدنی کشور مزبور مستقیماً به مالکیت منابع نفت و گاز نپرداخته، اما بیان کرده است که مالک زمین می‌تواند از منفعت آن به‌طور کامل بهره‌مند شود و نسبت به آنچه بالای زمین و زیر آن است نیز تسری می‌یابد. باین‌حال، قانون اساسی عراق، طبق اصل ۱۱۱ آن، منابع نفت و گاز را متعلق به عموم مردم دانسته است؛ بنابراین با توجه به تأکید قانون اساسی، مالکیت عمومی بر منابع نفت و گاز آن کشور حاکم است.

در کشور ایران، قراردادهای منعقد در صنعت نفت و گاز توفیق چندانی در جلب و جذب سرمایه‌گذاری خارجی نداشته است؛ به‌دلیل این‌که شرکت نفت خارجی، که درواقع از پیش بازنده قرارداد است، در اجرای برد - برد و بهینه پروژه از انگیزه لازم برخوردار نیست. همچنین قراردادهای مشارکت در تولید در کشور عراق با وجود حاکم بودن مالکیت عمومی در اقلیم کردستان کشور مزبور استفاده می‌شود و سبب توسعه منابع نفت و گاز و همچنین جذب سرمایه‌گذاری در آن اقلیم شده است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود برای جلب و جذب سرمایه‌گذاری خارجی از

1. <https://dotic.ir/news/16334>

2. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93395>

قراردادهای مزبور که مناسب است در کشور ما استفاده شود. همچنین این قراردادها تعارضی با مالکیت عمومی بر منابع نفت و گاز ندارد. درخصوص عدم واگذاری مالکیت منابع نفت و گاز در قراردادهای مزبور باید به سه عنصر مرتبط با بهره‌برداری از منابع نفت و گاز شامل حقوق معدنی، حقوق استخراج و حقوق اقتصادی توجه شود. همان‌طور که از اسامی مذکور نیز می‌توان برداشت کرد، حقوق معدنی مربوط به زمانی است که مواد معدنی در زیر زمین در حالت اولیه‌اش است و حقوق استخراج مربوط به حقوق استخراج مواد معدنی از زیر زمین و حقوق اقتصادی حقوق مربوط به مواد معدنی پس از استخراج است. گفتنی است که هیچ‌کدام از حقوق مزبور در قراردادهای مشارکت در تولید به شرکت‌های نفتی بین‌المللی واگذار نمی‌شود؛ بلکه حقوق مذکور متعلق به کشور میزبان است و طبق قانون، کشور مزبور برخی از حقوق را به شرکت ملی نفت واگذار می‌کند و شرکت مزبور در راستای اعمال حاکمیت، به نمایندگی از دولت به انعقاد قرارداد با پیمانکاران برای انجام عملیات اکتشاف، توسعه و تولید به نام شرکت ملی نفت کشور میزبان اقدام می‌کند.

منابع

- امور حقوقی شرکت ملی نفت ایران (۱۳۸۹). مجموعه قوانین و مقررات نفت، گاز و پتروشیمی (۱۳۸۸-۱۳۸۱). ج ۱. تهران: اداره کل روابط عمومی شرکت ملی نفت ایران.
- امین‌زاده، الهام و نیک‌بخش، علی (۱۳۹۴). مطالعه تطبیقی حق دولت‌ها بر مالکیت و حاکمیت منابع نفت و گاز. مطالعات حقوق انرژی، (۱)، ۱-۱۶. <https://doi.org/10.22059/jrels.2015.54549>
- بهمنی، محمدعلی و آراین، محمد (۱۳۹۷). مالکیت عمومی بر منابع نفتی و تاثیر آن بر انتخاب الگوی قراردادی در حوزه بالادستی نفت و گاز. مطالعات حقوق انرژی، (۱)، ۱-۳۶. <https://doi.org/10.22059/jrels.2018.251951.186>
- جهانگیر، منصور (۱۳۹۱). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: نشر دوران.
- شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۳). حقوق نفت و گاز. تهران: میزان.
- موسی‌زاده، ابراهیم (۱۳۹۵). فقه نفت و گاز. تهران: خورسندی.
- موسی‌زاده، ابراهیم و برخی، نسیم (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی مالکیت معادن نفت و گاز در ایران و کشورهای حوزه نفتا. مطالعات حقوق انرژی، (۱)، ۲۱۵-۲۳۰. <https://doi.org/10.22059/JRELS.2020.252271.184>
- میرترابی، سعید (۱۳۸۵). مسائل نفت ایران. تهران: قومس.
- Al-Tamimi, I. A. (2016). Oil ownership in Sharia. *Modern Discussion*. [Link](#)
- Constitution of the Republic of Iraq (2005). [Link](#)
- Deeks, A. S. (2006). Iraq's Constitution and the Rule of Law. *Whittier Law Review*, 28. [Link](#)
- Disemadi, H. (2019). Utilizing Production Sharing Contracts (PSCs) as a Means for the Protection of Indonesia's Natural Resources. *entera Hukum*, 6(3), <https://doi.org/10.19184/ejhl.v6i3.13380>
- Hadi, H. (2017). Regulating the Oil and Gas Sector in Iraq. *Doctoral dissertation*. Aristotle University of Thessaloniki Faculty of Law.
- Iraq. (1951). *The Iraqi Civil Code* (Law No. 40 of 1951).
- Jwaideh, Z. (1953). New Civil Code of Iraq. *George Washington Law Review*, 22(1), 108-115. [Link](#)
- Machmud, T. N. (2000). The Indonesian Production Sharing Contract: An Investor's Perspective. *Kluwer Law International*. [Link](#)
- Mughraby, M. A. (1966). *Permanent Sovereignty over Oil Resources: A Study of Middle East Oil Concessions and Legal Change*. Middle East Research and Publishing Center. [Link](#)
- Samir, S. (2010), *SN Repal, CFP and Oil-Paid-in-Francis*, in Alain Beltran (ed.), *A Comparative History of National Oil Companies*. Peter Lang Publishing.
- Zebari, D. F. (2020). Oil Production Sharing Contracts (PSCS) With a Focus on Iraqi Kurdistan Region Oil Contracts. *International Journal of Innovation*, 13(4). 1241-1258. [Link](#)
- <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/133816>
- <https://www.rrk.ir/Files/Laws>

<https://dotic.ir/news/16334>

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93395>

[In Persian]

Aminzadeh, E., & Nikbakhsh, A. (2015). A Comparative Study of the Right of States to Ownership and Sovereignty of Oil and Gas Resources. *Energy Law Studies*, 1(1), 1-16.

<https://doi.org/10.22059/jrels.2015.54549>

Bahmaei, M. A., & Arian, M. (2018). Public Ownership of Oil Resources and its Impact on the Choice of Contractual model in the upstream Sector of Oil and Gas Industry. *Journal Of Researches Energy Law Studies*, 4(1), 1-36. <https://doi.org/10.22059/jrels.2018.251951.186>

Jahangir, M. (2012). *Constitution of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Doran Publishing.

Mirtorabi, S. (2006). *Iranian Oil Issues* (2nd ed.). Tehran: Ghoomes Publishing.

Musazadeh, E. (2016). *Oil and Gas Jurisprudence*. Tehran: Khorsandi Publications.

Musazadeh, E., & Barki, N. (2019). Comparative study of ownership of oil and gas Mines in Iran and NAFTA countries. *Journal of Energy Law Studies*, 6(1), 215-230. <https://doi.org/10.22059/jrels.2020.252271.184>

National Iranian Oil Company, Legal Affairs (2010). *Collection of oil, gas, and petrochemical laws and regulations (2002-2009)* (Vol. 1). Tehran: Public Relations Department of the National Iranian Oil Company.

Shiravi, A. (2014). *Oil and Gas Law*. Tehran: Mizan Publications.

COPYRIGHTS

©2025 by the authors. Published by University of Science and Culture. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

